

**ПРОЦЕСУАЛНАТА ПРИНУДА ПРИ РАЗСЛЕДВАНЕТО
КАТО ПРЕДПОСТАВКА ЗА РАЗКРИВАНЕ
НА ОБЕКТИВНАТА ИСТИНА**

*Проф. д.ю.н. Йонко Кунчев
Декан на Юридически факултет ВСУ „Черноризец Храбър“*

**PROCEDURAL COMPULSION IN THE INVESTIGATION
AS A PREREQUISITE FOR DISCOVERING
THE OBJECTIVE TRUTH**

*Prof. Yonko Kunchev, PhD, Doctor of Legal Sciences
Dean Faculty of Law Varna Free University
„Chernorizets Hrabar“*

Резюме: Събирането и проверката на доказателствата в наказателния процес е дейност, която е обезпечена с процесуална принуда, ако граждани или длъжностни лица по един или друг начин възпрепятстват нейното извършване. За да е налице основателност за принудата в процеса на разследването трябва едновременно да съществуват две предпоставки: а) да е регламентирана в закона и/или да произтича от него; б) принудата е да е обективно необходима, т.е. освен чрез нея да няма друг начин да се осигури възможност за събирането, проверката и изследването на доказателства в наказателния процес. Предмет на разглеждане са особеностите на процесуална принуда при провеждане на различни действия по разследването.

Ключови думи: наказателен процес, обективна истина, процесуална принуда, разследване, права и задължения, етика

Summary: The collection and verification of evidence in the criminal process is an activity that is ensured by procedural coercion, if citizens or officials in one way or another prevent its execution. In order for coercion to be justified in the investigation process, two prerequisites must simultaneously exist: a) it must be regulated by law and/or stem from it; b) the compulsion is objectively necessary, i.e. except through it there is no other way to provide an opportunity for the collection, verification and examination of evidence in the criminal trial. The subject of consideration are the features of procedural coercion when conducting various actions on the investigation.

Key words: criminal process, objective truth, procedural coercion, investigation, rights and obligations, ethics

Doi: <https://doi.org/10.36997/LBCS2022.29>

Процесуално необходимата принуда е мярка срещу възпрепятстване разкриването на обективната истина в наказателния процес. Цялостната конструкция на наказателните и процесуалните норми, регламентиращи принудата в наказателното производство, е подчинена на идеята, че нежеланието на граждани или длъжностни лица да съдействат и/или участват в съответствие действие по разследването да не е пречка за събирането и проверката на доказателства. „Всяко право, посочва Л. Е. Владимиров, съдържа в себе си санкция на принуда, произтичаща от държавата; доказателственото право би било някаква академична методология, ако съдебната власт не разполагаше с мерки за принуда по отношение на трети лица, които могат, но не желаят да доставят доказателства на съдебната власт. Поради това в доказателственото право включва значителен дял на принудата, като тежко, но неизбежно бреме на обществото”.¹⁴⁵ Прилагането на необходимата законна принуда с цел преодоляване противодействието срещу разкриване на обективната истина е в полза на обществото. Древната римска сентенция „нищо не е по-справедливо от онова, което е необходимо” (*Nihil magis justum est quam quod necessarium est*) е актуална и по отношение на процесуалната принуда. В някои процесуални норми принудата е изрично посочена, а в други се предполага от факта, че някои действия по разследването могат да бъдат проведени, въпреки несъгласието на граждани и длъжностни лица. Една част от тези норми са насочени изключително към обвиняемия (мерки за неотклонение и други мерки за процесуална принуда) по гл. VII, раздел II-ри. Други се съдържат в регламентацията на някои способности на доказване. Общото за всички форми за процесуална принуда е, че имат обезпечителен характер – да се осигури възможност за събиране на доказателства.

Правните основи на принципа на основаната на закона принуда са залегнали в редица норми в НК и НПК. В глава осма, раздел трети от НК „Престъпления против правосъдието” са предвидени наказания за престъпления, свързани с възпрепятстване процеса на разкриване на обективната истина и правилното прилагане на закона: набедяване (чл. 286, ал. 1 НК), действията с цел заблуждение на орган на съдебната власт (чл. 287а НК, съзнателното осуетяване от орган на властта на наказателното преследване срещу лице, извър-

¹⁴⁵ Владимиров, Л. Е. (1910). Учение объ уголовныхъ Доказательствахъ. Части: Общая и Особенная. С.-Петербургъ, с. 111.

шило престъпление (чл. 288 НК); склоняването на длъжностно лице от разследващите, прокурорските или съдебните органи да наруши задълженията си във връзка с правораздаването (чл. 289 НК), лъжесвидетелстване (чл. 290 НК); съзнателното даване на неверен превод от преводач или тълковник пред съд или друг надлежен орган (290, ал. 2 НК); потвърждаването или затаяването на истина в писмена декларация, представена пред съд (чл. 290а НК); съзнателното даване на неверно заключение от вещо лице (чл. 291 НК), и др.¹⁴⁶

За да е налице основателност за принудата в процеса на разследването трябва едновременно да съществуват две предпоставки: а) да е регламентирана в закона и/или да произтича от него; б) принудата е да е обективно необходима, т.е. освен чрез нея да няма друг начин да се осигури възможност за събирането, проверката и изследването на доказателства в наказателния процес. Още в римското право е посочено, че необходимостта прави законно онова, което при други обстоятелства би било незаконно.¹⁴⁷ Принудата се преустановява веднага, след като отпадне основанието за нейното прилагане.

Когато принудата се осъществява в съответствие със закона, не само че е допустима, но е и необходима¹⁴⁸. Ако липсва процесуален механизъм на принуда при събирането на доказателства, напълно реална би била възможността да се поставя бариера за извършване на оглед на местопроизшествие, освидетелстване, претърсване на помещения, обиск на лица, изземване и други действия по разследването. Това е така, защото и при действащата наказателнопроцесуална система за принуда не са редки случаите, когато гражданите без уважителни причини: не се явяват пред съответния ръководно-решаващ орган за разпит; отказват да участват като поемни лица; правят опити да не допускат извършване на претърсване; оказват съпротива

¹⁴⁶ В НК е предвидена поощрителна норма за отказ от лъжливо свидетелстване, превод, тълкуване, заключение или писмена декларация до влизане на присъдата или решението в сила, преди да е възбудено срещу тях наказателно преследване за това (чл. 292, ал. 1, т. 2 и ал. 3 НК). Явно законодателят е преценил, че е по-важно тези лица, макар и на по-късен етап, да съдействат за разкриване на обективната истина в наказателния процес, отколкото да бъдат наказателно преследвани за неизпълнение на своите задължения, произтичащи от процесуалното им качество.

¹⁴⁷ *Quod alias non fuit licitum necessitas licitum facit.*

¹⁴⁸ Незаконната принуда в наказателния процес се наказва. Противозаконните принудителни действия спрямо обвиняем, свидетел и вещо лице за изтръгване на признание, показание, заключение или друга информация от тях се наказва, съгласно чл. 287 НК.

при изземване на предмети в качеството на доказателства; подбуждат свидетели да дават недостоверни показания и т.н. Наказателното производство би имало непреодолими препятствия, ако се провежда само и единствено по волята на гражданите, участващи в него. Ето защо една от функциите на процесуалната принуда е да се осигури участието на гражданите в наказателното производство в едно или друго процесуално качество.

Необходимо е ясно да се разграничи регламентираната в закона форма на процесуална принуда от всякаква друга форма на принуда, която е неприемлива и не е предмет на разглеждане в настоящото изложение. Процесуалната принуда при разследването може най-общо да се диференцира на две форми: а) процесуална принуда, обезпечаваща провеждането на дадено действие по разследването; б) процесуална принуда в процеса на неговото провеждане. За действията по разследването, при които се събират веществени доказателства (оглед, претърсване, изземване), са възможни двете форми на процесуална принуда. При разпита ситуацията е по-различна. В кодекса е регламентирана възможност за процесуална принуда (глоба, принудително довеждане), ако лицата не се явят на разпит. Това е обезпечаваща принудителна мярка за провеждане на разпита.

Процесуалната възможност за принудително провеждане на някои действия по разследването се реализира, когато граждани и длъжностни лица съзнателно възпрепятстват събирането и проверката на доказателства. В тези случаи процесуалната принуда се осъществява в контекста на произтичащото от чл. 13, ал. 1 НПК задължение на органите на досъдебното производство и съда в пределите на своята компетентност да вземат всички мерки за осигуряване разкриването на обективната истина в наказателното производство.

Местопроизшествието е обект на оглед във всички случаи, независимо чия собственост е съответното място. За неговото провеждане не е предвидено съгласие на граждани и длъжностни лица, нито пък разрешение от съответния първоинстанционен съд. Провеждането му предполага ограничаване или спиране движение на хора, транспортни средства и т.н. в границите на местопроизшествието. Продължителността на огледа може да бъде толкова, колкото е необходимо според органа, който провежда действието по разследването. Несъгласието на лицата, ползващи помещението (мястото), където се извършва огледът не може да бъде пречка за неговото провеждане.

не, включително и за изземване на следи от престъплението. Не е изключено причиняване промяна на състоянието на повърхности (замърсяване, частично повреждане) при прилагането на някои методи за откриване на следи. За освидетелстването е предвидено искане на писмено съгласие от лицето (чл. 158, ал. 3 НПК). Но то може да бъде извършено и принудително, ако не се получи такова съгласие, след като се получи разрешение от съответния първоинстанционен съд или първоинстанционния съд в района, на който се провежда действието по разследването. Лицето, спрямо което се извършва освидетелстване, дори може да бъде съблечено, ако се налага (чл. 158, ал. 2 НПК), *без значение дали е съгласно*. Трупът на пострадалия е обект на оглед на мястото, където е намерен. По отношение на него се извършва съдебномедицинска експертиза независимо от съгласието или несъгласието на близките на пострадалия. По аналогичен начин се пристъпва и при ексхумацията.

За извършването на претърсване на помещения, обиск на лица или изземване на веществени доказателства в НПК не е предвидено искане на съгласие от граждани и длъжностни лица – достатъчно е да е има основание за извършване на съответното действие по разследването съгласно чл. 160, ал. 1 НПК и да е получено разрешение от съответния първоинстанционен съд или първоинстанционния съд, в района на който се извършва действието (чл. 158, ал. 3 НПК; чл. 160, ал. 1 НПК; чл. 164, ал. 1 НПК). По аналогичен начин е регламентиран и редът за задържане и изземване на кореспонденция, включително и на електронна поща (чл. 165 НПК). Помещения и хранилища се отварят принудително, ако бъде отказан достъп до тях (чл. 163, ал. 4 НПК). Органът, който извършва претърсването, има право *да забрани* на присъстващите да влизат във връзка с други лица или помежду си, както и да напускат помещението, докато не завърши претърсването (чл. 163, ал. 3 НПК).

Изземването като способ на доказване също има принудителен характер, защото представляващият интерес за разследването предмет или документ се приобщава към делото независимо от желанието и волята на лицата, които го притежават или ползват. От момента на изземването му той престава да бъде в тяхното владение. В рамките на наказателното производство и във връзка с неговото провеждане с него се разпорежда само органът, който го е иззел. Съответния предмет (документ) може да бъде обект на оглед, експертиза, разпознаване и пр.

Искането на разрешение от съдия от съответния първоинстанционен съд за провеждане на действия по разследването, чрез които е възможно да се накърнят конституционно защитени права на гражданите (освидетелстване, претърсване, изземване), е гаранция за тяхната законност. Но тази гаранция не заличава процесуалната принуда при провеждане на съответните действия по разследването. Аналогична е ситуацията и при осигуряването на сравнителни образци. Ако получаването им зависеше единствено от съгласието на лицето, подлежащо на идентификация, в редица случаи нямаше да бъде възможно извършването на идентификационни експертизи (дактилоскопна, ДНК и др.). Ето защо обвиняемият и свидетелят са длъжни да предоставят изискваните от тях сравнителни образци. Ако не изпълнят това задължение, сравнителните образци се изземват принудително на основание чл. 146, ал. 3 НПК, но след разрешение от съответния първоинстанционен съд.¹⁴⁹

---

¹⁴⁹ До влизането в сила на измененията и допълненията на НПК, обнародвани в ДВ, бр. 89/2004 доминираше практиката образците за сравнително изследване да се изземват след съгласие на лицето. Когато съответното лице не даде съгласие за изземване на сравнителни образци, обикновено такива не се изземваха. Когато липсваше такова съгласие, и разследващият орган приемаше тезата на защитата, естествено се ограничаваше възможността за събирането и проверката на съответните доказателства. В същото време според тогавашния чл. 119 НПК органът, който назначава експертизата, има право да изземва образци за сравнително изследване от обвиняемия и свидетеля. Когато обаче има отказ от страна на обвиняемия или свидетеля, сравнителни образци не се изземваха. В случая не се отчиташе принципът, че на всяко процесуално право съответства насрещно процесуално задължение, който е заложен в процесуалните отношения между участниците и субектите на процеса. На правото на обвиняемия да има защитник съответства насрещното задължение на разследващия орган или съда да му осигурят възможност да се свърже със защитник; на правото на обвиняемия да се запознае с делото и да направи необходимите му извлечения съответства насрещното задължение на разследващия орган да му предави делото, след като приключи разследването и т.н. Ако от преценката на разследващия орган или съда зависеше дали ще се предостави възможност на обвиняемия да упражни посочените му права, тогава те биха били формални. Същото може да се каже и при осигуряването на сравнителни образци за изследване – ако от обвиняемия или свидетеля зависи дали ще се изземват образци за сравнително изследване, то и правото на органа, който назначава експертизата, да ги изземва също би било формално. Тъй като правото на органа, който назначава експертизата да изземва образци за сравнително изследване, не се тълкуваше в посочения по-горе смисъл, се наложи изменение на чл. 119 от стария НПК, като бе предвидено задължение за обвиняемия и свидетеля да предоставят изискваните образци за сравнително изследване, а при отказ те се изземват принудително с разрешение на съответния орган (чл. 146, ал. 3 НПК). Разпоредбата на чл. 146, ал. 3 не е достатъчно добре синхронизирана с чл. 146, ал. 1 НПК,

Съдебният контрол относно задържането и изземването на кореспонденция (чл. 165, ал. 2-3 НПК) по принцип е същият, както регламентираният в чл. 161, ал. 1-2 НПК съдебен контрол при претърсването и изземването, но има и някои особености. Докато в чл. 161, ал. 1-2 НПК е предвидено разрешение или последващо одобрение изобщо за проведеното претърсване и изземване, то в чл. 165, ал. 2-3 НПК е регламентирано разрешение или одобрение само по отношение на задържане и изземване на конкретен обект – кореспонденция.¹⁵⁰ Запазването и изземването на кореспонденция е възможно без разрешение от съдия в неотложни случаи (чл. 165, ал. 3 НПК). За разлика от чл. 161, ал. 2 НПК, в чл. 165, ал. 3 НПК е поставено ограничително условие – когато се разследват посочените в чл. 108а НК и чл. 354а НК престъпления. И в чл. 165, ал. 3 НПК, както в чл. 161, ал. 2 НПК неотложността се определя, когато това действие по разследването е „единствената възможност за събиране и запазване на доказателства“.

Докато събирането на доказателства при освидетелстване, пре-

съгласно който органът, който назначава експертизата, може да изисква от обвиняемия образци за сравнително изследване, *когато не е възможно да се набавят по друг начин*. Следователно принудата би следвало да се прилага, когато няма друга възможност за осигуряване на сравнителни образци, освен непосредствено от съответното лице. Но при условията на „друга възможност“ за осигуряването на сравнителни образци е значително по-трудно, а освен това се създават пречки за гарантиране на тяхната автентичност.

¹⁵⁰ Възниква въпросът: ако е получено разрешение за извършване на претърсване и изземване, дали то се отнася до всички предмети, книжа, компютърни информационни системи. При положителен отговор на този въпрос разпоредбите на чл. 165, ал. 2-3 НПК се обезсмислят, защото в този случай се приема, че разрешението за по-голямото (претърсването, изземването) се отнася и за по-малкото (задържане и изземване на кореспонденция). Следва да се приеме, че този подход е недопустим, защото дейността по задържане и изземване на кореспонденция е предмет на самостоятелна процесуална регламентация. Когато прокурорът иска разрешение от съответния съдия за извършване на претърсване в дадено помещение, може да предполага, че освен предмети, книжа и други обекти от значение за делото, на съответното място има и кореспонденция. Въпросът е дали заедно с искането си до съответния съдия за разрешение за извършване на претърсване и изземване на основание чл. 161, ал. 2 НПК да включи и искане по чл. 165, ал. 2 НПК. При такъв подход би се избегнало евентуално следващо искане на прокурора от съдията да разреши изземването на открита при претърсването кореспонденция. Считам, че това не е нужно. Ако при претърсването се открие кореспонденция, която е от значение за делото, би следвало да се приеме, че в случая се действа в условията на неотложност, поради което на съдията следва да се представи протоколът за претърсване изземване на кореспонденция за одобрение.

търсване на помещение, обиск може да се извърши против волята на лицата спрямо, които се провеждат тези действия по разследването, ситуацията при разпита е друга. Показанията и обясненията не могат да бъдат получавани чрез принуда. Има конституционна забрана за получаване на признание за вина чрез принуда (чл. 31, ал. 2 от Конституцията на Р България. Нейното прилагане не само че опорочава доказателственото значение на резултатите от разпита, но е престъпление (чл. 287 НК). Методите за разпит не могат да се прилагат под каквато и да е било форма на принуда (физическа или психическа). Всяко преминаване на границата на доброволността при даване на показания и обяснения следва да се приема като недопустима принуда при разпита.

Важно е да се направи разграничение между принуда, обезпечаваша възможността за разпит на дадено лице, от принуда в процеса на неговото провеждане. Свидетелят е длъжен да се яви пред органът, който го е призовал и да остане на разположение, докато е необходимо. Неизпълнението на това задължение поражда административна санкция – глоба и/или принудително довеждане на разпит. Свидетелят може да изпитва въздействието на процесуалната принуда, но само от гледна точка на обезпечаване възможността за провеждане на разпита, а не в процеса на даване на показания. В условията на принудително оставане на разположение той се съобразява и с наказателната отговорност, която може да понесе, ако даде недостоверни показания и/или премълчи факти, които са му известни и са от значение за делото. Умишленото отклонение от изпълнението на задължението за даване на пълни и достоверни показания е престъпление съгласно чл. 290 НК. Дали ще извърши такова престъпление, рискувайки да понесе наказателна отговорност, или ще дава пълни и достоверни показания за фактите, които са му известни и са от значение за делото, се решава от свидетеля. Законната граница на принудата се преминава, когато се „пречупи“ свободната воля на разпитваното лице да даде показания.

Принудителните мерки спрямо свидетеля се определят от абсолютно необходимото му участие в наказателния процес, за да съдейства чрез показанията си за разкриване на обективната истина. Без принудата, т.е. ако от всеки свидетел зависи дали ще се яви пред съответния орган на разпит, колко дълго време ще остане на негово

разположение¹⁵¹ и дали ще дава пълни и достоверни показания, както и да отговаря на поставените му въпроси, разкриването на обективната истина по редица дела би било невъзможно или изключително трудно. Принудата спрямо свидетеля е възможна само при умишлено възпрепятстване разкриването на обективната истина. Свидетелят не се глобява и не се довежда принудително, ако не се е явил пред съответния орган поради уважителни причини. В случай че посредством показанията си би уличил себе си, негови възходящи, низходящи, братя, сестри или съпруг или лице, с което той се намира във фактическо съжителство, се освобождава от задължението да дава показания (чл. 121, ал. 1 НПК). Съгласно чл. 119 НПК тези лица могат да откажат да свидетелстват.

В НПК не са посочени каквито и да е задължения на обвиняемия, но те произтичат от мерките за процесуална принуда¹⁵² по отношение на него съгласно чл. 56-чл.73а НПК, включително и принудителното му довеждане на разпит. Обвиняемият е длъжен да изтърпи принудителния характер на тези мерки. Всяка от тях е в името на закона и на обществения интерес. Общата насоченост на посочените мерки е да се ограничи възможността обвиняемият да възпрепятства правилното прилагане на закона. За обвиняемия не е предвидено задължение да остава на разположение на съответния орган, както при свидетеля. Но в чл. 55 НПК не е посочено, че той има право по своя воля, т.е. без разрешение от съответния орган да прекрати разпита, респ. да си тръгне от мястото, където се провежда. Такова право би обезсмислило чл. 71, ал. 1 НПК – принудително довеждане на обвиняемия, в случаите при които не се е отзовал пред съответния орган,

¹⁵¹ В разпоредбите за разпита не е посочено каква може да бъде неговата продължителност. Тя се определя според необходимостта от пълно и точно изясняване на обстоятелствата по делото. Възможно е това действие по разследването да продължи въпреки нежеланието на разпитваното лице. Органът, който провежда разпита, а не разпитваното лице, преценява кога да приключи разпитът. Този извод произтича от чл. 120, ал. 1 НПК, където е посочено, че свидетелят е длъжен да остане на разположение на органа, който го е призовал, докато това е необходимо.

¹⁵² Спрямо обвиняемия могат да бъдат взети различни мерки за процесуална принуда – мерки за неотклонение (подписка, гаранция, домашен арест, задържане под стража); забрана за доближаване до пострадалия (чл. 67 НПК); забрана за напускане пределите на страната (чл. 68 НПК); отстраняване на обвиняемия от длъжност (чл. 69 НПК); настаняване за изследване в психиатрично заведение (чл. 70 НПК); принудително довеждане (чл. 71 НПК); мерки за обезпечаване глобата, конфискацията и отнемането на вещи в полза на държавата (чл.72 НПК) и мерки за обезпечаване на гражданския иск (чл. 73 НПК).

след като по надлежния ред е бил призован. С. Павлов основателно посочва, че „...истината в наказателния процес се търси независимо от волята на обвиняемия. Недопустимо е възможността да се установи истината да се поставя при каквото и да е случай в зависимост от волята на обвиняемия.”¹⁵³ Ако законът задължава разследващия орган, прокурора и съда да приемат тезата на обвиняемия безусловно, а презумпцията за невиновност се разглежда като вътрешно убеждение за невиновност, тогава правото му на защита би се обезсмислило, защото обвиняемият няма защо и срещу какво да се защитава. Обвиняемият може да бъде доведен принудително за разпит, ако поради неуважителни причини не се явява пред органа, който го е призовал. Но в процеса на разпита той е свободен да избира своята позиция – да не дава или да дава обяснения, каквито намери за добре.

Разкриването на обективната истина при разпита, както и при всяко друго действие по разследването не се установява чрез пасивна регистрация на факти относно престъплението, а чрез активна дейност за тяхното установяване. Всяко действие по разследването, включително и разпитът, се провежда с необходимата активност за разкриване на обективната истина по делото. Лесното решение на този въпрос е показанията и обясненията винаги да се отразяват в протокола за разпит, такива, каквито са, независимо дали са пълни и достоверни.¹⁵⁴ И в научен план е по-лесно разпитът да се обяснява само от позициите на процесуалните правила за неговото провеждане и отразяване на показанията и обясненията в съответните доказателствени средства, отколкото да се предлагат методи за разпит, особено в проблемни и конфликтни следствени ситуации – когато разпитваните лица прикриват истината или изпитват затруднение при спомнянето на възприети от тях факти, имащи значение за делото. „Регистрационната“ форма на разпит – само чрез отразяване на показанията и обясненията в протокола, такива, каквито са, без стремеж за постигане на пълнота и достоверност на показанията и обясненията на разпитваните лица, е в разрез с чл. 13, ал. 1 НПК. Сложният, но правилен подход при разпита е да

¹⁵³ Павлов, С. Пос. съч., с. 204.

¹⁵⁴ Някои автори посочват, че разпитът на обвиняем трябва да се провежда „дружелюбно“, да доминира свободният разказ, да не се прекалява с въпросите. Предлага се дори даването на обяснения от обвиняемия да не е чрез разпит, а да се регламентира нов способ на доказване „снемане на обяснения от обвиняемия“. Вж. Панчев, Цв. (2022). Самопризнанието в българския наказателен процес. Сиела, с. 113, 125, 130 и др.

се приложат научно обосновани от тактическа и психологична гледна точка методи с оглед получаването на пълни и обективно отразяващи фактите показания или обяснения от разпитваните лица.

В някои случаи границата между доброволността и принудата от психологично естество при разпита е много крехка,¹⁵⁵ защото ме-

¹⁵⁵ Възможни са различни форми на принуда, които са извън регламентираната в НПК процесуална принуда, но без формално нарушение на процесуалните правила за провеждане на действията по разследването. В разпоредбите за разпита например няма времеви ограничения за неговата продължителност. Не ми е известно дали са провеждани изследвания за максималната продължителност на разпита, която може да издържи човешката психика, но със сигурност може да се каже, че има някакви времеви граници, на които може да издържи човешката психика. Известно е обаче, че в някои случаи са провеждани изключително продължителни разпити на предполагаеми извършители на престъпления. Но тъй като няма процесуално регламентирана времева продължителност на разпита, той би могъл да бъде провеждан много поради обективна необходимост от разкриване на истината. Има случаи от практиката, когато се правят самопризнания именно заради преумора и изтощение от продължителен разпит, провеждан на смени от няколко разследващи органи и/или оперативни работници. Ако си зададем въпроса дали е нарушен законът, отговорът ще е отрицателен именно, защото няма ограничителна норма относно продължителността на разпита. Но психическа принуда има, при това ярко изразена. На въпроса дали ако по този начин е разкрито тежко престъпление, подходът на разследващите органи е укорим, вероятно ще има различни отговори. Дали изтощителният поради голямата му продължителност разпит ще се тълкува като злоупотреба с липса на процесуална регламентирана норма за продължителност на това действие по разследването, или ще се приеме като изпълнение на задължение за разкриване на истината, зависи от конкретната следствена ситуация. Еднозначен отговор не може да се даде. Склонен съм да приема, че е необходима процесуална регламентация за продължителност на разпита, за да не се превръща в издевателство над разпитваното лице. Другият вариант е да се регламентира почивка за разпитваното лице след определена от кодекса продължителност на разпита. От практиката са известни и други форми на психически натиск при разпит. Един от тях е непрекъснатото повтаряне на един и същ въпрос. Например при разследване на убийство на възрастна жена, чийто труп е намерен без връхна дреха, а е било установено, че когато е видяна за последен път, е имала такава, на заподозряното лице в продължение на няколко часа му е поставят един и същ въпрос „Къде е палтото на бабата“? Накрая лицето не издържало и посочило къде го е захвърлило след убийството на възрастната жена. Без съмнение, чрез този похват е оказван психически натиск върху предполагаемия извършител на престъплението и убийството е разкрито в резултат на неговото прилагане. Могат да бъдат посочени още редица подходи на психическа принуда при разпит, които се основават на привилото, че, което не е забранено от закона, е разрешено, но и тези кратки илюстрации на психическа принуда при разпит показват, че изследването на проблема е много по-сложно, отколкото изглежда на пръв поглед. Считаю, че тази тема може да бъде предмет на самостоятелно изследване, резултатите от което да бъдат основание за някои изменения и допълнения в процесуалните норми за разпита.

тодите за разпит се основават на една или друга форма на психическо въздействие (влияние) върху разпитваното лице. Разобличаването на обвиняемия чрез доказателства е процес на психологично въздействие върху него. В криминалистиката и съдебната психология се разглеждат методи за различни форми на въздействие при разследването – „тактическо“¹⁵⁶, „психологическо“¹⁵⁷, „емоционално“¹⁵⁸, „логическо“¹⁵⁹. Доказването в наказателния процес чрез аргументация и доказателства е форма на психическо въздействие, т.е. убеждаване.¹⁶⁰ По същество то е психическо, защото чрез съответните методи се въздейства върху съзнанието на разпитваното лице. От психологична гледна точка дори процесуалното състезание между страните по делото при съдебните прения по същество е въздействие (влияние) върху вътрешното убеждение на съда, което е проявление на стремежа им да докажат правотата на своята теза. Ето защо влиянието върху разпитваното лице чрез едни или други методи е част от разпита както при други действия по разследването. Важно е обаче да се подчертае, че въздействието не бива да е принудително, провокационно, манипулиращо. То трябва да има *мотивиращ ефект* върху разпитваното лице да даде пълни и достоверни показания или обяснения. Подходът при разпита трябва да предразполага разпитвания към доброволност, т.е. по негова воля да дава показания или обяснения.

Важен е и въпросът за *отношението между процесуално необходимата принуда и нормите на етиката*. При някои действия

---

¹⁵⁶ Вж. Доспулов, Г. Г. (1976). Психология допроса на предварительном следствии. Москва, с. 108.; Хайдуков, Н. П. (1984). Тактико-психологические основы воздействия следователя на участвующих в деле лиц. Саратов; Белкин, Р. С. (2000). Криминалистическая энциклопедия. Москва, с. 219; Криминалистика. (под ред. на В. А. Образцов). (1999). Москва, с. 550; Следственные действия. (2001). Москва, с. 108 и др.

¹⁵⁷ Вж. Руководство для следователей. (1971). Москва, с. 325; Дулов, А. В. (1975). Судебная психология. Минск, с. 315; Криминалистика. (1971). Москва, с. 366; Криминалистика. (2001). Санкт-Петербург, с. 546; Криминалистика. (под ред. на Н. П. Яблоков). (1999). Москва, с. 450 и др.

¹⁵⁸ Вж. Михайлов, Г. Криминалистика. (1998). София, с. 234-237; Криминалистика. (1990) Москва: Издательство Московского университета, с. 296; Криминалистика. (1976). Москва, с. 323 и др.

¹⁵⁹ Вж. Криминалистика. (1976). Москва, с. 324 и др.

¹⁶⁰ В съдебните прения например страните се стремят да убедят съда в правотата на своята теза. Чрез факти и аргументи те въздействат за формиране вътрешното убеждение на съда относно обстоятелствата по делото. Това е същността на процесуално състезание между тях.

по разследването са предвидени правни норми, свързани с етиката. Следственият експеримент например се допуска, при условие че не се унижава достойнството на неговите участници (чл. 167 НПК). Обискът се извършва от лице от същия пол и в присъствието на поемни лица от същия пол (чл. 164, ал. 2 НПК). Когато при претърсването и изземването се разкриват обстоятелства от интимния живот на гражданите, се вземат мерки да не се разгласяват (чл. 163, ал. 5 НПК).

В някои норми относно действия по разследването изрично се забранява накърняване достойнството на гражданите. Съгласно чл. 158, ал. 1 НПК при оглед на лице не се допускат действия, които унижават неговото достойнство или са опасни за здравето му. В същото време лицето може да бъде съблечено, ако се налага, независимо от неговото несъгласие (чл. 158, ал. 2 НПК). Трудно можем да си представим, че събличането на освидетелстваното лице без съгласие, а дори и със съгласието на лицето няма да накърни неговата чест и достойнство. Малко вероятно е изискването за еднаквост на пола на органа, извършващ освидетелстването, и поемните лица с пола на освидетелстваното лице (чл. 158, ал. 2 НПК) да заличи унизителния характер на това действие спрямо освидетелстваното лице. Аналогична е и ситуацията при обиска на лице. В НПК не се посочва възможността за събличане на обискирания, но това не я изключва. Достатъчно е да се посочи, че има много случаи, когато при обиск са откривани различни предмети, вещества, пари в полови органи на жени и т.н.

Възможно е въпреки спазването на закона и нормите на етиката, гражданите, по отношение на които се провежда дадено действие по разследването (обиск, освидетелстване и др.), да изпитват чувство за нарушена чест и достойнство само поради факта на неговото провеждане. Но бездействието поради етични съображения (например да не се съблича лицето при освидетелстване, въпреки основателно предположение, че по тялото му има следи от престъпление) също би било в разрез с посочената разпоредба. Принципът е, че честта и достойнството на гражданите не бива да се накърнява *в процеса на действията по разследването*, а не поради тяхното извършване.

Посочените способности на доказване са регламентирани в НПК. Прилагането им е наложително, когато е налице съответното фактическо и/или процесуално основание те се прилагат, съгласно кодекса, независимо от несъгласието на гражданите. Това предполага прилагане на процесуална принуда при евентуално несъгласие на лицето, независимо от

неговите мотиви. Въздържането от прилагането на необходим за разкриване на обективната истина способ на доказване от съображение за недопускане на каквато и да е форма на процесуална принуда ще означава, че съответният орган на досъдебното производство или съд няма да изпълни произтичащото му от чл. 13, ал. 1 НПК задължение да вземе всички мерки за осигуряване разкриването на обективната истина.

Дотук бяха посочени някои аспекти на процесуално регламентираната принуда в наказателното производство. При по-цялостен анализ могат да се разкрият и други нюанси на нейния характер. Основният извод е, че цялата система от правни норми относно принудителните аспекти на действията по събиране и изследване на доказателства разкрива същността на *процесуално необходимата принуда при събирането и проверката на доказателствата*. Тази принуда е необходима, доколкото чрез нея се отстраняват бариери, пречки към събирането и изследването на доказателства, а оттук и за разкриването на обективната истина в наказателния процес. Наказателно-процесуалният кодекс, наказателнопроцесуалната и криминалистическата наука не дават и няма как да дадат конкретни указания относно начина на осъществяване на процесуалната принуда (принудително довеждане, вземане на сравнителни образци и пр.), защото ситуацията, при които се налага нейното прилагане, са изключително разнообразни. Принципът е, че законната принуда е необходима дотолкова и докогато се налага, в съответствие със закона, конкретната ситуация при строго съблюдаване правата и законните интереси на гражданите. В случаите при които гражданите претърпят имуществени или неимуществени вреди в резултат на неправомерна процесуална принуда, могат да предявят иск срещу държавата за обезщетение по предвидения от Закона за отговорността на държавата и общините за вреди, причинени на гражданите.

За контакти:

Проф. д.ю.н. Йонко Кунчев
ВСУ „Черноризец Храбър“
E-mail: yonko.kunchev@vfu.bg